

a kommunista hatalomtól megszabaduló Romániában próbálta megszólaltatni a nemzeti és vallási értelemben elkötelezett irodalmi hangot. Csak sajnálhatjuk, hogy erdélyisége nem tudott fölülemelkedni nemzeti hevületének kizárólagosságán, s ez jelentősen beszűkítette költészetének egyetemes percepcióját. A Ioan Alexandrut, hosszas betegség után 2000 őszén bekövetkezett halálát követően, a füzesmikolai kegyhelyen helyezték örök nyugalomra.

Mi a te könnyeid gyermeki vagyunk...

Összegzésként elmondhatjuk tehát, hogy az Erdélyre napjainkban is oly jellemző, a tapasztalás szintjén leginkább a mértéket vesztett templomépítésben jelentkező ortodox expanzió Füzesmikolát sem kímélte s nem kíméli ma sem. Mára feledésbe merült az a szerep, amelyet a kegyhelyen bekövetkezett csoda és az annak nyomán kialakuló kultusz játszott a XVII–XVIII. század fordulóján létrejött egyházi unió spirituális hitelesítésében. Ez a szerep, amely akarva-akaratlanul hozzájárult egy sajátos erdélyi román identitás és sajátos erdélyi román műveltség kialakulásához. A figyelmes szemlélő számára különösen szembetűnő az a törekvés, amely kegyhely üzenetét az ortodox terjeszkedés s ezzel együtt értelemszerűen a transzilván gondolatallással való szembenállás jegyében próbálja meg újra-fogalmazni. Csak bízhatunk benne, hogy hamarosan bekövetkezik egy új csoda, s a könnyező mikolai Szűz Anya kegyhelyén együtt szólhat majd Erdély népeinek szent imádsága és éneke, a Szent Szűzzel együtt kérve a Teremtőt közös hazánk és egymásra utalt sorsunk jobbra fordulásáért.

Boldogasszony, édes,

Hozzad esd ma néped,

veszni indult lelkét hogy Te mentenéd meg,

édes Szűzanyánk!

Nu lăsa, Măicuță,

Să pierim pe cale,

Căci noi suntem fiii,

Lacrimilor tale.¹⁸

Ne hagyd, Anyácskánk,

hogy elveszünk az úton,

Hisz mi a Te könnyeid

gyermekiei vagyunk!

Harangozó Imre

Felhasznált irodalom: Györfly György: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza. I–III., Budapest 1963–1987.; *Janusz Rosikon:* Európa Madonnái. Ford.: Pór Bálint OSB Geopen Könyvkiadó. é.n.; *Jordánszky Elek:* Bolgogs. Szűz Mária kegyelemképeinek rövid leírása. Pest 1863.; *Kádár József:* Szolnok-Doboka vármegye népoktatásügyének története. Dés 1896.; *Kilián Ernő:* Búcsúének a csiksomlyói Szűz Máriához. Cluj-Kolozsvár 1923.; *Kilián Ernő:* Búcsúének a kolozsvári könnyező Szűz kegyképhez. Cluj-Kolozsvár 1923.; *Kodály Zoltán:* Visszatekintés II. Összegyűjtött írások, beszédek, nyilatkozatok. Szerk.: Bónis Ferenc. Budapest 1964.; *Makkai Sándor:* Holt-tenger. Révai Könyvkiadó. Budapest 1936.; *Nyirő József:* Néma küzdelem. Révai Könyvkiadó. Budapest 1944.; *Pirigy István:* A magyarországi görögkatolikusok története, Nyíregyháza 1990., 18–21.; *Pomogáts Béla:* A magyar Mezőség regénye. Hitel. 2004. június.; *Suciu, C.:* Dicționar istoric al localităților din Transilvania. București 1955.

A csepregi Boldogasszony temploma története és legendája

Csepreg délnyugati részén, a Szombathelyről érkező út jobb oldalán, szemben a temetővel ível az a kavicsos út, ami kivezet a Boldogasszonyról elnevezett templomdombhoz. A közbeszéd ma már nemcsak a kegyhelyet, hanem az egész határrészt, az ott folydogáló Boldogasszony-patakot és a közelmúltban üzembe helyezett víztározó tavat együttesen belefoglalja az elnevezésbe. Az a tény már kevésbé él Csepregen a köztudatban, hogy a Fraknoi (Gös) család birtokában levő mai Alsóváros területét Sárnak, más néven Boldogasszonyfalvának nevezték a középkorban (1392).¹

¹⁸ Ezúton szeretném megköszönni Ft. Czank Gábor újkígyósi plébános úrnak tanulmányom megszületéséhez nyújtott pótolhatatlan segítségét. Külön említést érdemel az írás címéül választott román énekszöveg kiválasztása és magyarra fordítása is!

¹ *Mező András:* Patrociniумok a középkori Magyarországon. Bp. 2003. 406. old.

Boldogasszony és környéke a csepregi emberek és az ide érkező kirándulók egyik legkedveltebb kiránduló helye. Érdemes arra, hogy a múltjára vonatkozó szóbeli és írásos ismereteket összefoglaljuk és pontosítsuk.

A történelmi emlékek

A kegyhelyhez a Kálvária stációi mellett juthatunk el. A szó jelentése egy domb latin neve Jeruzsálem mellett, amelyen a Biblia szerint Jézust keresztre feszítették. Arámi nyelven Golgotának is nevezik. A városból a Kálváriára vivő utat keresztútként tartja számon a kereszténység.

Boldogasszonyhoz vezető út bal oldala mellett 1867-től fehérlik a tizennégy stáció oszlopsora. A román boltozatú, téglából épített, vakolt, tetős kúposzlopokban helyezték el Jézus keresztútjának egy-egy jelenetét ábrázoló képeket. Az öreg, elromosodott Boldogasszony temploma lebontása után a domb üresen állt. A szakrális hely folyamatosságát szerette volna megőrizni az egyház, amikor egyezséget kötött a csepregi cukorgyárat alapító Schoeller és Társai cég igazgatójával, Carstanjen Gusztáv lovaggal, a Kálvária megépítésére. Első leírását Farkas Sándor káplántól, Csepreg történetírójától olvashatjuk.²

Az első stáció a városból kivezető út elején áll, a további tizenegy egyenlő távolságban a bejáratig. Az utolsó három oszlop ellenkező oldalon, a kápolna kertjében kapott helyet. Az építető a bejáratnál szemben helyezte el a hármaskör keresztet, amelyen a kőbe vésett szövegben önmagáról is szól: „Alapította Carstanjen Gusztáv 1867.” Jelentős összeggel támogatta a Kálvária felállítását. Az 1 km-es keresztúton a búcsújárók ezrei vonultak minden augusztus 15-én, Nagyboldogasszony napján a kegyhelyhez.

A második világháborút követő években a Kálvária út fokozatosan elveszítette régi szerepét. 1972-ben a „Győzelem” Termelőszövetkezet vezetősége bekerítette a szarvasmarha telepet „száj és körmfájás veszélye” miatt. Az út egy szakasza kerítésen belülre került, és így maradt 33 évig. Változtatásra 2004 őszén jött el az idő, amikor a hívek és az egyházközség finanszírozásával renoválták a megkopott stáció oszlopait. A keresztút jeleneteit ábrázoló képek sem voltak ekkor már a boltozatok alatt, mert rongálóktól tartva biztonságos helyen őrizték azokat. Reprodukciókat készítettek a festményekről, és 2005 tavaszán ezeket helyezték el a felújított boltozatok alatt. Az egyház, a városvezetés, a vállalatok, a civil szervezetek és a magánszemélyek összefogásával megnyílt, és megújult a Kálvária út. A város a stációsort a „Dunántúli Kálvária Tematikus Út” programba regisztráltatta.

A szakrális helynek nevet adó Boldogasszony temploma kezdeti történetét nem ismerjük. Nincs adatunk sem az építetőről, sem az építés időpontjáról. Úgy tudjuk, hogy a mai Csepreg területének alsóvárosi részét II. Géza király adományozta Frankói (Gős) család elődeinek, Albrecht és Gottfried lovagoknak, egy 1156-ban kelt adománylevél tanúsága szerint.³ E nemzetség nevezetes tagja volt Frankói (Szigeti) István kalocsai érsek (1367–1382). A templom építetőit ebben a családban kell keresnünk.⁴

Boldogasszony temploma román stílusban épült, tornya homlokzati ikerablakos, kváderköves burkolattal fedett. A hagymakupola egy barokk kori átépítés eredménye. Támpillérekkel ellátott épület, amelyet erős védőfal vett körül. A templombelső mérete: 31x11 méter.⁵ A középkorban plébániatemplom és különleges jogállású búcsújáráhely lehetett. Jelentőségét mutatja, hogy vallásos céh szerveződött körülötte, ami a jelentősebb középkori városok jellemzője. Céhmesterét 1503–1504-ben említik.⁶ A templomot nagy, szabad mezőség vette körül, ami lehetőséget teremtett a XIV–XV. századoknak ismert adatai alapján a megyei és a nádori gyűlések megtartására. A megyegyűlések Kont Miklós, Garai Miklós nádorok, illetve Rozgonyi Simon országbíró elnökletével történtek, de megyeispánok is hívtak össze közgyűléseket.⁷ Ez lehetett az a csepregi templom, melyet Nankanreuter Nabukonozor vezetett

² Farkas Sándor: Csepreg mezőváros története. Bp., 1887. 403. old.

³ Dénes József: Csepreg és a Répce-vidék az Árpád-korban. Tanulmányok Csepreg történetéből. Csepreg, 1996. 115. old. Ezúton köszönöm meg munkám támogatását.

⁴ Engel Pál: Magyarország világi archontológiája 1301–1457. I–II. Bp., 1996. I. 64., II. 78. old.

⁵ Farkas Sándor i. m. 399. old.

⁶ Kubinyi András: Csepreg a Nyugat-Dunántúl középkori város hálózatában. Tanulmányok Csepreg történetéből. Csepreg, 1996. 133. old. Kubinyi munkájának 23. jegyzetében megemlíti, hogy 1522-ben a város Szent Miklós temploma és a Boldogasszony temploma is kapott végrendeleti hagyatékot. I. m. 146. old.; Házi Jenő: Sopron szabad királyi város története. II/5. 1938. 127. old.

⁷ Farkas Sándor: i. m. 45–46–47. old. Hivatkozik Sümeghy Dezső is Sopron vármegye levéltárának oklevélgyűjteményében. Sopron, 1928. I. 91. old.

husziták megerősítettek, s Hunyadi János országos főkapitány ostromolta ki belőle őket 1454-ben.⁸ Katonailag a Kanizsai család a XV. században is őrizte. A templom körüli teendőket századokon át egy-egy remete látta el, akinek eltartásáról a mindenkori földesúr gondoskodott.

Farkas Sándor, Csepreg történetírója feljegyzí, hogy 1560–1652-ig a protestánsok tulajdona volt a Boldogasszony temploma.⁹ Ugyancsak ő számol be arról, hogy kezébe került a „Csepregi polg. mesterek Protocollum könyve”, amelynek 91. lapján olvasható okmányban „a csepregi sz. Miklós és Boldogasszony templomoknak ez idétti leltára iratik le: „Osuald Janos Polgarmesternek Es Nagj Tamas Czepreghi Bironak Ideikben 1560. karacson huanak 12 napján az Egez Tanacz ott leuen Polgarmester Osuald Janos hazanal, Es az keosseg keozozól tizenketten auagy többen.” [Továbbiakban a jelenlevők megnevezése a tanács és a község részéről] Mai olvasatban: „A Szent Miklós Egyházának Csepregen az mi javai vannak, ez felül megírt személyek előtt irattattak meg karácsony havának 12. napján 1560. kelyhek vannak kilenc kehely, de az egyiket itt kinn hagyták a ládából. És a ládába csak nyolcat tettek, kivel az pap betegeket itat: azt itt kinn azért hagyták, hogy mikor gyóntat. Egyik ezüstből csinált monstrancia, de nem aranyos, másik, kiben betegekhez hordozott a Pap ostyát, mikor gyóntat az Pap. Egyik ezüstből csinált monstrancia, Ez aranyos. Ezüstből csinált kereszt egy, de nem aranyos. Két ezüstből csinált ereklyék, az egyiknek ezüst lánc, de a másiknak nincsen lánc. A kilenc kehelynek nyolc tányérja vagyon, de a ládába csak hét tányért tettek, az nyolcadikat itt kinn hagyták. Az Boldogasszony Egyházának javai ezek, kik mind egy nap irattak, az megírt személyek előtt: Van négy kehely a Boldog asszony egyházához. Van három kehelyhez való tányér ezüstből csináltatottak. Egy ezüstből csináltatott monstrancia, az egyik kelyhet itt kinn hagyták, de a hármát és a monstran(t) az ládába tették a Szent miklós Egyházhoz való Jókkal együtt. Ez felől megíratott dolgok lettek az egész Tanács és az egész Város akaratjából. Tettek a ládába egy misemondó ruhát, szederjes kamuka va(d)rasut, az gyöngyöst, ezt meg kivették, és Benkes Balázsnak kezébe adták”.¹⁰ A protocollum nem tesz említést arról, hogy mi lehetett a leltár elkészítésének oka. A szöveggörnyezetből azonban kikövetkeztethető, hogy a katolikus templomok átadása zajlik ez idő tájt a protestáns felekezet számára. A Boldogasszony templomát csak 1678. október 18-án említik meg Farkas Imre nyomdász özvegyének, Szercsi Borbálának testamentumában.¹¹

Farkas Sándor szerint 1693-ban újra említést tesznek a boldogasszonyi remetéről. 1745–57-ig itt remetéskedő Horváth Lászlóról sokat elmond a végrendelete. A Perselypénzek-protocolluma 12. 1. szerint 1753-ban Rómában is megfordult. Többeknek adott kölcsön pénzt, terményt és tárgyakat. Ezeket testamentumában felemlegeti, és rendelkezik további elszámolásukról. Könyvekkel bíró remete volt, aki ács és asztalos munkát is elvégezte a templom és a remetelak körül. Kiterjedt kapcsolatai voltak a környező települések papjaival. Feltételezéseim között szerepel, hogy ő az a megbecsült személy, akit a templom kriptájába a Mária-oltár alá temettek, és akinek temetést 31 évvel később Jankovich Antal kivetette, hogy maga és felesége számára a kriptá megüresedjen.¹²

A Wesselényi-összeesküvésben részt vállaló Nádasdy III. Ferenc országbíró kivégzése után a kamarilla gr. Draskovich Miklósnak és feleségének, Nádasdy Krisztinának, valamint utódaiknak ajándékozta Csepreget. Az örök pénzvarral küzdő utódok 1731–1740-ig a bécsi jezsuitáknál zálogosították el a csepregi birtok egy részét. Gr. Draskovich Rozália 1740-ben rendezti tartozását a bécsi jezsuita renddel.¹³ Elképzelhető, hogy a jezsuita szerzetesek a Boldogasszony temploma kolostorában éltek, de sokkal valószínűbb, hogy a Szentkirály-templom zárdájában. Farkas is megemlíti egy szájhagyománnyal terjedő történet bizonyos szerzetesekről.¹⁴ Pesty Frigyes írja: „1500 előtt úgy látszik, a mezőváros szerzetesek birtoka volt, s a hagyomány szerint két klastrom létezett a határban: az egyik az úgynevezett Sz. Királyban a Répce folyó mellett, hol most urasági major-épületek állnak, mit igazolni látszik, hogy a

⁸ Horváth Richárd: Források a csepregi erősség középkori történetéhez. Vas Szemle 2006/4. 429. old.; Házi Jenő: Sopron vármegye története I. 4. 63–64. old.

⁹ Farkas Sándor: i. m. 399. old.

¹⁰ Farkas: i. m. 53–56. old.

¹¹ Farkas: i. m. 375–376. old.

¹² Farkas: i. m. 401. old. A remete személyiségére utal a végrendelet alábbi részlete: Könyveit pedig „... az kiket helyesek állítanak lenni, az Remete Cassájába tétetni rendeli örök időkre, míg az többit, az kik alább valók lesznek—kivánja bona conscientia, [jó lelkiismerettel] ki mit ad érettek—distribuáltatni [szétosztani]... mindennemű ruháit a temetésen megjelenő szegények közt szétosztatni óhajta.”

¹³ Farkas: i. m. 345. old. Inscriptionalis perek 533. old. 537. old.

¹⁴ Farkas: i. m. 400. old.

major átelleni malomkertben sok emberesontokra, sőt egész kriptára találni, mely kert hihetőleg a klastrom temetkezési helye volt.”¹⁵

A Boldogasszony temploma alja is sírbolt volt. Csak a Jankovich család temetkezéséről vannak adataink: daruvári Jankovich Antal és felesége, nemeskéri Kiss Katalin valamint Antal gyermekük nyughelye volt. A templom mellett kőfal vette körül a temetőt, ahova az 1840-es években még temetkeztek.¹⁶

1857. évre vonatkozó adatot is találunk Farkas Sándor művében: „...mint ez egy – az itteni remeték-nél őrzött igen régi (talán még az egykor itt lakhatott szerzetesek idejéből való?) protocollumban feljegyezve volt, de amely protocollum legnagyobb sajnálatunkra a remetelak legutóbbi, 1857-ben történt leégése alkalmával elégett. Elég megbocsájthatatlan hibája t. elődeinknek, hogy az ilyenek megőrzéséhez nem volt kellő érzékek, mely jegyzőkönyv ha fennmarad, most forrásaink legérdekesebbikét képezheti s talán megment bennünket a sejtmények homályában való tapogatózástól.”¹⁷

A templomot és a remetelakot megromlott állapota miatt lebontották. A templom lebontásának pontos dátumát nem tudjuk. Farkas Sándor rezignáltan szól erről a tényről: „E templomnak, melyről szólni akarunk, ma csak emléke él köztünk; a mulandóság – a királyoknak ez a halhatatlan királya 25 éve már, hogy bekebelezte láthatatlan birodalmába.”¹⁸ Tanulmánykötete megjelenését figyelembe véve, 1861–62-re tehetnénk a templom lebontásának idejét. Pesty Frigyes már jelzett művében szól a remetelakról és a Boldogasszony templomáról is a fentebb olvasható megállapítást folytatva: „A (második) zárda a mezőn állott, és 1862. évben szétbontatott, Boldogasszonyi templom alul lévő téren állott, s ezen most szántás-vetés alá használt földekben nagyszerű épületek alapjára is akadtak és onnan nagymennyiségű követ is szedtek ki.” Tehát 1862-ben csak a remetelakot bontották le. Pesty arra hivatkozik még: „A helybeli írástudó ember [hiányzik a neve a forrásból], aki a kérdőívet kitöltötte, még létezőként

¹⁵ Pesty Frigyes Helységnévtára XXXVII. Kötet.(Sopron vármegye) 52–56. OSZK. Kézirattár, Mikrofilm FM/1/A. – Csepreg, 52–53. old. Ezt a tényt szájhagyományra hivatkozva Farkas is megerősíti: i. m. 400. old.

¹⁶ Farkas: i. m. 399. old.

¹⁷ Farkas: i. m. 401. old. 1. sz. jegyzet. A szerző a régi szerzetesekre utalva a 399. oldalon is megjegyzi: „(a Boldogasszonyi temploma és a remetelak) ...ily szerzetes zárda templomnak alakjára vallott [...] annak egész belsejére és berendezésére.”

¹⁸ Farkas: i. m. 399. old.

ír a Boldogasszonya templomáról, tehát 1864-ben még nem omlott össze.¹⁹ Anyagát a cukorgyár építéséhez vásárolta meg a részvénytársaság, de föld alatti folyosóját később még pincének használták. A hagyomány szerint a pince folytatásaként egy alagút vezetett a városig.

A templomról és a remetelakról a csepregi gyógyszerész leánya, Hartmann Etelka kisasszony 1856-ban készített rajzot, amit 30 év múlva *Farkas Sándor* egy családnál talált meg, és *Csepreg mezőváros története* című könyvébe illesztett 1887-ben.²⁰ Ez az egyetlen létező ábrázolás a Boldogasszony templomáról.

A lebontott Boldogasszony temploma helyére gróf Jankovich Gyula építtette a neogótikus kápolnát, a homlokzati felirat szerint: *kegyeletül*. Felszentelése 1869-ben történt. Ekkor 1230 négyyszögöl gondozott park vette körül. A kápolna oltárát mészkőből faragták Szent István és Szent László térdeplő alakjaival. Följebb egy gótikus boltozat alatt *Mária régi kegyelt szobrát* helyezték el. A harangok Farkas Sándor által ismertetett adatai arra engednek következtetni, hogy a régi templomból kerültek a toronyba (1663 és 1764).²¹ Boldogasszony-kápolna körüli feladatokat ekkor is remete látta el. A kápolna parkjába épített kis remeteházban lakott. A remetelak utolsó lakója: *Reseterics Istvánné* volt, aki férjétől örökölte meg a gondnoki tisztséget. 1973-ban hunyt el. A kápolna a *Jankovich család* egyik temetkezési helye. Az építető áhozatta Jankovich Antal és felesége, nemeskéri Kiss Katalin és Antal fiúk koporsóit a régi templom sírboltjából, és a kápolna földjébe hantoltatta. A kriptá márvány fedőlapját a belső oldal falba építették.

A Jankovich család többi tagja a Pozsega vármegyei (Horvátország) Stražeman Szent Mihály-templom sírboltjában nyugszik.

A csepregi Boldogasszony temploma mondája

A grófi család és a Boldogasszony templomának története a templom pusztulásával sem ért véget. Bár rövid ideig, mintegy 150 évig voltak Csepreg birtokosai a Jankovichok, a nép képzelete mondát szőtt köréjük, személyüket összekapcsolták az ősi templommal. Szájról-szájra terjedő híresztelésekből alkották meg, hirdették a Templom patrónusának, Boldogasszonynak igazságtevő nagyságát, égi hatalmát. A népmondának három változata is fennmaradt.

Harangzúgás

„Élt 1800 körül egy földesúr, kinek Horvátországban és Kincsedén is volt egy birtoka. Ennek az embernek a szívében csak harag és bosszúvágy lakozott. Aki nem járt kedvében, arra nagyon haragudott. Horvátországban a birtokán cserepezetett. Nem tetszett neki a cserepes munkája, és egyszerűen lelőtte a tetőről. A falubeliek szívében az eddig is megérlelődött harag még élesebbé vált. A földesúrnak menekülnie kellett. Egy szolgája szénásszekérbe rejtve szöktette kincsedői birtokára. Itt sem basáskodhatott azonban sokáig. Hamarosan meghalt. Csepregtől nem messze van egy kápolna. Oda temettette magát, mivel azt még elődje építtette. Ott éldegélt egy remetének nevezett sekrestyés, aki a kápolnát gondozta. Az uraság halála után egy-két nappal később, éjjel hatalmas harangzúgásra ébredt. Körülnézett, de sehol egy árva lelket sem látott a harangok körül, azok meg csak zúgtak, zúgtak. Sietve elindult Csepreg felé, jelenteni a történeteket a plébánosnak. Arra már a falu népe is összesereglett. Mentek ők is a lelkipástorral együtt a kápolnához. Odaérve a kápolna előtt álló Szűz Mária szoborhoz, a szobor megelevenedett, és fényességben úszott. Mindezt azonban csak az öreg, jólelkű plébános látta, és hallotta a Szűzanya szavait: – Vigyétek el innen ezt a dögöt, mert ha nem, én megyek el.

A plébános azonnal intézkedett. Jöttek is a koporsóért Kincsedről hat pár ökor által húzott szekéren. Feltették a koporsót, és a hat pár ökor verejtékezve tudta csak húzni a halottat. A gonosz uraságot a kincsedői gödörben ásták el. Amint ez megtörtént, a Szűzanya szobra ismét megmerevedett, és a harangok is elhallgattak.”²²

¹⁹ *Pesty*: i. m. 53. old. Köszönetet mondok Balogh Jánosné Horváth Teréziának az értékes adatért.

²⁰ *Farkas*: i. m. 397. old. I. sz. jegyzet, 398. old. Hartmann Etelka rajza.

²¹ *Farkas*: i. m. 401. old. A kápolna homlokzatán az építető neve cs-vel (Jankovics Gyula) szerepel.

²² *Herényi Katalin-Sudár Lászlóné*: A Répce mente meséi és mondái. Szombathely, 1996. 85–86. old. A lejegyzés helye: Bő.

Boldogasszony

„Egyszer réges-régen a kastélyban a Jankovics grófok laktak, ők voltak a földesurak. A fiatalabb Jankovics, istentelen ember, mindig haragos volt. Egy alkalommal nagyon megharagította a cselédség, hát, mint az oroszlán rohant le-föl szobájában. Amint kipislantott az ablakon, dühtől elfehéredve látta, hogy a szemközti házon dolgozó cserepes vele egymagasságban van. Előhúzza revolverét, hogy lelőjje a cserepest, mert nem lehet az, hogy a gróf és a cserepes egymagasságban legyenek. A lövés után nagyot puffanva esett le a cserepes a földre.

Egy esztendőre rá, gyászdíszit öltött a kastély. Meghalt a gróf. Senki sem szerette, hát kiharagították a cselédeket a temetésre. A Boldogasszony kápolna kriptájába vitték, ami a Mária-oltár alatt volt. Alighogy betették a kriptá ajtaját, besötétedett, erős szél kerekedett. Fázósan húzták össze réklíjüket az asszonyok, a férfiak meg begubóztak a szürbe, aztán mentek haza. Idejében is volt. Alighogy hazaértek megnyílt az ég, dörgött, villámlott. Isten haragja, Isten ujja, mondogatták, mert gyilkos gróft temettek a kápolnába, a Mária-oltár alá. Ki se mozdult senki.

Csak a csősz járt a határban, no meg a bakter strázsált benn a faluban. Cuppogott a sárban a csősz hatalmas csizmája, de azért csak járta körútját. Amint a kápolna elé ért, hirtelen kivágódott a nehéz tölgyfa kapu. Égi fény vágott ki rajt, s glóriában a Szűzanya. Fázósan húzta össze magán kék-fehér ruháját, s ment a szakadó esőben az oldalban álló hatalmas tölgy alá. A fénytől, égi jelenéstől megmeredt csősz futott fölcődve a falu felé. Ijjetten verte a plébános ablakát. Éppen vendége volt a szentéletű büki káplán. Hadarva mondta el a dolgot, a sekrestyés félreverte a harangokat, gyülekezett a nép. És megindult a menet.

Az élen a csősz meg a sekrestyés a csengettyűvel, mögöttük a két pap, azután templomi zászlókkal a nép. Az eső tovább szakadt, dörgött- villámlott kegyetlenül. Az elszörnyülködés moraja futott végig a tömegben a tárt kápolnakapu láttán. A tölgy alatt az erdőszélen pedig ragyogott a fény. Énekelve, imádkozva veszi körül a nép a glóriás Máriát. Eleibe borul füstölővel a plébános: – Szűzanyám! Gyere vissza a kápolnába.

A nép remegve imádkozik. Az égből mintha dézsával öntenék a vizet. Végre a szentéletű büki káplán kérésére visszatér a Szűzanya, ha megigérik, hogy holnap, reggel kiviszik a kriptából a koporsót.

És most indul a menet. Elöl égi fénytől övezve a szűz, mögötte a papok, nép. Dörrenve vágódik be az Istenanya mögött a kápolnakapu. És imádkozva oszlik a nép.

Másnap markos legények emelték ki a koporsót, de csak hat pár ökör segítségével sikerül kihuzni a sírboltból. Felvontatták az erdőszélre s eltemették oda, hová Mária menekült, a nagy tölgy alá.²³

Harmadik változat

Meg nem nevezett adatközlő nyomán: „A népmonda szerint gr. Jankovich Izidor rossz ember volt. A közeli Boldogasszony-kápolnában [...] temették el. Ezért Mária minden éjjel kijött a kápolnából, és itt egy babbokorra szállt, amíg a halottat más helyre nem vitték.”²⁴

Minden mondanak van reális alapja, amit a nép saját tetszése szerint formál, az idő múlásával mindig újabb elemekkel gazdagít. Ez a helytörténezből is előcsalja a kíváncsiságot, s a valóság kibogozására készíti.

Három kérdésre keresek választ: Ki volt a „gyilkos” gróf a Jankovichok közül? Mi lehet a gyökere a grófi család iránti ellenszenvnek, ami a mondat elindította, és a környéken szájhagyományozta? Milyen a nép időbeli emlékezete? Ezeket a válaszokat kell megtalálnom ahhoz, hogy a monda költött és valós elemei értelmezhetővé váljanak.

Lukács Miklós felvétele

²³ Lovas (Lankovits) *Gyula* cserkész regős hadnagy: Boldogasszony. Legenda. Új Sopron Vármegye 6.(1944) 101. sz. 4. old. Sági Ferenc hívta fel rá a figyelmet. Betűhiv helyesírás.

²⁴ Wellner Lőrinc: Vas megye földrajzi nevei. Szombathely 1982. 51. old.

A Jankovichok regnálása Csepregen 1775. április 18-án kezdődött, amikor „gr. Zinzendorf Rozália (gr. Szlucha György özvegye) Csepreget és Tormást minden részeivel gr. Jankovich Antalnak és nejének, nemeskéri Kiss Katalinnak adja örök birtokul 260 ezer forint és hatszáz darab aranyért.”²⁵

Ősei között említik J. Bonaventurát, aki 1722-ben nemességet kapott III. Károlytól. *Jankovich Antal* Pécsét született 1728-ban más források szerint 1729-ben, majd kiváló neveltetése lévén közpályára lépett Veröcze, később Pozsega vármegyében. Hivatali pályáján gyorsan haladt felfelé. Kiváló szervező képességére felfigyelt Mária Terézia, majd II. József is. 1781. december 7-én valóságos belső titkos tanácsosi rangra emelték. 1782-ben a hétszemélyes királyi legfelsőbb törvényszék ülnöke.²⁶ Ebből következően, mint megbízható jozefinistát küldi 1784 végén a Horea és Closka felkelés felszámolására a román parasztok közé. A megtorlás II. József intenciói szerint Jankovich Antal feladata volt. A 600 elfogott lázadó közül 37-et ítél halálra, de a király 35-nek megkegyelmezett. A két vezért 1785. február 18-án kerékbe törték Gyulafehérváron, feldarabol testüket városokban és fálvakban kitűzték.²⁷ A harmadik vezér, Gheorghe Krisan öngyilkos lett a börtönben. Nagy Iván azt írja: [Jankovich Antalnak] „...a sok munka egészségét támadá meg.” Az udvar magas tisztségekkel honorálta szolgálatait. Erdélyből a híre eljuthatott erre a vidékre. A monda szövegének egy részlete erre utal: „Ennek az embernek a szívében csak harag és bosszúvágy lakozott.” Feltételezem, hogy rendcsináló tevékenysége, septemviralis táblánál betöltött szerepe árnyékot vetett földesúri megítélésére is. 1789. augusztus 19-én halt meg Budán. Felesége, nemeskéri Kiss Katalin 1792. augusztus 29-én bekövetkezett halála után végrendeletében írtak alapján a csepregi Boldogasszonya templomába temettetett férje, Jankovich Antal mellé. Itt nyugodott hét éves fiuk is. Birtokaik Antal testvérére, Jánosra szálltak.²⁸

Jankovich Jánosról kevés adatunk van, de a monda szempontjából számba kell venni őt is. Nagy Iván annyit mond el róla, hogy a Nádasdy huszárezred kapitánya, 1770-től Pozsega megye alispánja. A Farkas Sándor által felvázolt családfából még kiegészül az életrajz: született Pécsét, 1731. június 11-én, meghalt 1798. november 9-én Sopronban. Földi maradványait felesége, gr. Festetic Alojzia Straxemanban (Straszeman) a Szent Mihály-templom kriptájában helyezte örök nyugalomra. Nyolc gyermeke közül ketten érték meg a felnőtt kort: Katalin és Izidor.²⁹ Jankovich Jánosra a gyanú árnyéka sem vetődik a mondában elmeséltekből, annál több fiára, Izidorra. „a kastélyban a Jankovics grófok laktak, ők voltak a földesurak. A fiatalabb Jankovics istentelen ember, mindig haragos volt.” Jankovich Izidor 1789. március 2-án Straxemanban született. Apja halálakor 9 éves volt. Csepregi örökségét csak nagykorúsága elérése után vehette át 1813-ban. A két nemzedék, János és Izidor felnőttként nem élt itt együtt.

Ami Jankovich Izidor emberi habitusát illeti, valóban szangvinikus, robbanékony ember volt. Birtokpereit vizsgálók szerint úrral, paraszttal perben állt idős koráig. Könnyen rávetült a haragos, istentelen és gonosz jelző. Akár a cserepest is lelőhette volna halála előtt egy évvel. Ennek nyomának kellene lennie peranyagban és az akkori médiában. Jankovich Izidor személyiségének része az is, hogy a reformkor embere volt. Elfogadta Széchenyi elképzeléseit. Támogatta a lósportot, nevezetesen a csepregi és a környékbeli parasztság pünkösdi lófuttatását, királyválasztását. Farkas Sándor részletesen ismerteti földesúri rendeletét, amelyet az 1831. évi kolera megfékezésére. „az emberiség Jávára intézett”. Kórházat állított fel, orvosokat, ápolókat, határőröket fizetett.³⁰ Balogh Jánosné Horváth Terézia kutatásai során személyiségének ennél is több pozitív vonásával találkozott.

Regényes az a népi elképzelés, hogy a gróf Horvátországban követte el a gyilkosságot, és szénásszékér alján menekült. J. Antal a császári udvarban betöltött tisztségei felmentették volna ettől a megoldástól, J. Izidor Csepregre érkezése pedig a legtörvényesebb módon, mostohaanyjával egy előzetes pesti megegyezés alapján zajlott. Igaz, nem minden konfliktus nélkül.³¹ 1857. február 17-ig, amikor testét beszentelték és Straxemanba vitték. Itt helyezték örök nyugalomra az apjával szomszédos kriptában, 1857. március 3-án. A tények vitába szállnak a népköltéssel. Jankovich Izidornak soha nem volt temetése Csepregen, sem a kincsedői gödörben, sem a tölgy alatt. Valójában a népi hiedelem azon állítása sem

²⁵ *Farkas*: i. m. 345. old. Inskript. per. 1018.

²⁶ *Nagy Iván*: Magyarország családai 5. k., Pest 1859. 300–301. old. Jankovich család (Daruvári gróf és nemes). CD lemez. Bp. Arcanum Adatbázis Kft.

²⁷ *Makkai László és Szász Zoltán*: Erdély története 1606–1830-ig. Bp. 1988. 1095–96. old.

²⁸ *Farkas*: i. m. 350. old. 2. sz. jegyzet.

²⁹ *Nagy Iván*: i. m. 6. old. *Farkas*: i. m. 349. old.

³⁰ *Farkas*: i. m. 286–287. old.

³¹ *Balogh Jánosné Horváth Terézia–Haizler Lászlóné Párdi Bea*: Jankovich Izidor csepregi földesúr halálának 150. évfordulójára: 6. old.

igaz: „Csepregtől nem messze van egy kápolna, oda temette magát, amit még az elődje építtetett.” Jankovich Izidor halála idején még állt a Boldogasszony temploma. A csoda csak ehhez az épülethez köthető. Az említett kápolnát halála után 12 évvel építtette meg, és szenteltette fel Gyula fia. Érdekes a Boldogasszony legenda híresztelése is: „A Boldogasszony kápolna kriptájába vitték, amely a Mária-oltár alatt volt.” Az új kápolnába nem építettek kriptát, az ősi templom sírboltjába a Jankovichok közül csak Antal grófkát temették. A fenti adatok alapján sem jelenthető ki pontosan, melyik Jankovichra utal a monda. Mindkettőjük életének, személyiségének voltak elítélendő pontjai.

A történelem időbeli elhelyezése is különböző. „Élt 1800 körül egy földesúr...”-mondja a Harangzúgás mesélője. „Egyszer réges-régen...” regélnek a Boldogasszony legendában. Az előző konkrétabb, bár nem visz közelebb az igazsághoz. A „körül” lehet 1789 is, Antal gróf halálának éve, de lehet 1813 is, amikor Jankovich Izidor letelepedett csepregi birtokán.

A népi képzelet a csodát hívja segítségül, hogy a gonosz földesúr megbűnhődjön. Ez a helyi miraculum oldja meg az igazságtételt. Mint a barokk hősi eposzokban, a monda alkotói is a természet erői, majd a természetfeletti felé fordultak. A Harangzúgásban a temetés után rövidesen megindul a csodák sora: a harangzúgás, majd Szűz Mária megjelenése, a súlyos koporsó elvontatása, Mária visszatérése a templomba. A Boldogasszony legendában ítéletidő követi a temetést. Tombol a természet ezen az augusztusi napon: „...megnyílt az ég...az eső tovább szakadt, dörgött-villámlott kegyetlenül...Az égből mintha dézsával öntenék a vizet.” Istenanyja kivonul a tölgy alá, de visszamegy a bűki káplán kérésvárára, aki megígéri, hogy kiviszi a kriptából a gyilkos gróft. Baloghné Horváth Terézia a Jankovich család után kutatva egy meglepő híradásra bukkant a Soproni Szemlében, ahol ezt idézték, majd ellenőrizte az eredetét a Magyar Kurir 1789. augusztusi számában. Gróf Jankovich Antalt „18-dikban a maga Sopron-Vármegyében lévő jószágába Tsepregre, az eltemetetés véget, ki-viteték”, ahol „Augusztusnak 23-dikán meg-lesvén bennünket a Szélveses veszedelmes eső, egész 2 óráig...Méltós. Gróf Jankovits ....Urnak éppen akkor tevék egy hétig...halva fekütt teteméit...Csepreg Mező-Város határjában lévő volt Remete-Templom' Kriptájába (minekutánna az ezen Kriptában eddig feküdt Remete' hamvait onnan ki-vévén másuvá eltemették volna, a ...Grófnak még életében tett rendelkezés szerint) a' midőn ezen zenebonás idő bé-köszöntött, ti.... dél-után 3 óra tájban: mely idő miatt a Solennitásra /'ünnepélyre'/egybe-gyűlni óhajtott fő Méltóságok' s Uri rendek között sokan kéntelenítettének ki-maradni.”³²

Ezen a ponton a regélő emlékezete egybeesik a hírlapíró által leírtakkal. A nyughelyétől megfosztott remete említésével a cikkíró célja nemcsak a jól értesültség mutogatása lehetett. Egymás mellé állította a helytelen cselekedetet és a viharos időt, mint következményt, ami megakadályozta a gróf tisztas eltemetését. Megjegyzése alkalmas arra, hogy megbotránkoztasson, és következtetés levonásához vezessen a vallásos emberek körében. Ahogy megtörtént ez a csepregi emberekben is már egy évvel a temetés előtt, amikor a remete nyugalmat háborgatva őt a kriptából Antal gróf kivetette. Szemükben gyilkossággal felérő cselekedet volt. „Hamarosan meghalt a gróf.” „Egy esztendőre rá....Meghalt a gróf” – mesélték. A valós elemekhez alkottak egy csodatörténetet, és a zarándokhely Boldogasszonyával hoztattak döntést a bűnös grófról. A befejezés gyönyörű miraculum. A szakrális lény fényben és glóriában tündökölt, ugyanakkor nagyon földi is: „Fázósan húzta össze magán kék-fehér ruháját, s ment a szakadó esőben az oldalban álló hatalmas tölgy alá.” A Wellner-féle változatban „...egy babbokorra szállt.” Harangzúgásban egy parasztasszony vulgárizmusával szól: „Vigyétek el innen ezt a dögöt, mert ha nem, én megyek el.”

Lehet, hogy valahol, valamikor, valakivel megtörtént a cserepes esete. A mesélőnek kellett egy nyomós indok, hogy a történetet drámai hitellel végig vigye, hát felhasználta. Valóban az egyetlen Jankovich, Antal gróf volt, akinek temetése a csepregi Boldogasszony templomában hatalmas viharban zajlott. Földi maradványait nyolcvan év múlva eredeti helyéről kihantolták, és közönségesen az új kápolna földjébe temették 1869-ben. Ma is ott van, mint az a „kegyelt” Mária-szobor is, amelyet áthoztak a beomlott Boldogasszony templomból. A monda fő történelmi tehát, ha időbeli eltérésekkel is, de megfelelnek a valóságnak. Bár Farkast idézve néha „a sejtemények homályában” tapogatódtam, a kérdésemre a válasz Gr. Jankovich Antal személyéből következik. A róla szóló helyi monda csak Csepregen és környékén ismert, ennek ellenére hozzájárult a magyar folklór gazdagodásához. Antal gróf izgalmas életútja pedig további feltárára inspirálja a helytörténeti kutatókat.

Sudár Lászlóné Molnár Zsuzsanna

³² Balogh Jánosné Horváth Terézia: Jankovich gróf temetésének mondája. Magyar Kurir híradása. Promenádné 2007. május 11.